

УДК 378.147:008

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О.М.Тур

У статті розглянуто поняття «діяльнісний підхід», «діяльність», «комунікативна діяльність», визначено мету застосування діяльнісного підходу до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, схарактеризовано його основні положення.

Ключові слова: діяльнісний підхід, комунікативна діяльність, дія, операція, рефлексія, комунікативна компетентність.

ACTIVITY APPROACH AS THE BASIS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN DOCUMENTATION AND INFORMATION ACTIVITY

O.M.Tur

Summary. In the article the author describes "activity as approach", "activity", "communicative activity". The activity as approach is considered to be a methodological principle. Author presents and substantiates its basic characteristics. The implementation of the defined approach is possible under conditions of systematic permanent alternation of all subjects of education; productive cooperation of subjects of activity; realization of communicative potential of students; active use of communicative potential in professional activity of future specialists on scientific discipline of documentation and informative activity.

The present paper defines the purpose of application activity approach to of forming communicative competence of future specialists in documentation and information activities.

Keywords: activity as approach, communicative activity, operation, reflection, communicative competence.

Сьогодні в Україні спостерігаємо активне становлення нової системи вищої професійної освіти. Цей процес супроводжується суттєвими змінами в педагогічній практиці. Відбуваються трансформації освітньої парадигми: пропонуються інший зміст, інші підходи тощо. Майбутнє нашої держави залежить від рівня освіченості випускників, тобто від здатності їх до самовизначення, саморозвитку та бажання спрямувати цю здатність на розв'язання особистих задач і завдань держави.

Традиційний підхід, який донедавна забезпечував підготовку у вищих навчальних закладах освіченого й добросовісного виконавця, сьогодні не влаштує ні суспільство, ні викладача, ні самого студента: важливим є готовність діяти ініціативно, встановлювати ефективне спілкування з іншими людьми – аналізувати конфлікти, кризові ситуації й вирішувати їх, впливати на рішення партнера, ненав'язливо переконувати, створювати атмосферу довіри та взаєморозуміння тощо. Нема потреби наголошувати на тому, що в наш нестабільний час, коли людина повинна швидко орієнтуватися в ситуації, самостійно приймати нестандартні рішення, комунікативність постає важливою характеристикою сучасного спеціаліста будь-якої галузі, у тому числі з документознавства та інформаційної діяльності, насущною соціальною потребою. І щоб задовольнити цю потребу, необхідно забезпечити якісне, ефективне формування й розвиток комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів.

Якщо комунікативну компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності розуміти як здатність встановлювати зв'язки між знаннями й ситуацією, а також здатність на цій основі виконувати відповідні дії, які дозволяють розв'язувати проблеми спілкування, то формування цієї компетентності неможливо здійснювати без використання діяльнісного підходу.

Теорія діяльнісного підходу була сформована у 20-30-х роках ХХ століття у працях Л.Виготського, С.Рубінштейна, О.Леонтьєва й отримала подальший розвиток у дослідженнях В.Белікова, А.Брушлинського, П.Гальперіна, Н.Глуханюк, В.Давидова, Н.Кузьміної, В.Сластьоніна, Н.Тализіної, Д.Фельдштейна, В.Шадрикова, В.Швирьова, Е.Юдіна та ін.

Мета статті – розкрити суть діяльнісного підходу як основи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.

Поняття «підхід» у науковій літературі розуміють як визначену позицію, що обумовлює дослідження, проектування, організацію будь-якого явища чи процесу [4, с. 450]. Діяльнісний підхід – це методологічний принцип, який орієнтує на необхідність вивчати педагогічні процеси в цілісному розгляді всіх основних компонентів діяльності: цілей, мотивів, дій, операцій, способів регулювання, контролю, аналізу результатів. Діяльнісний підхід, зазначає Р. Сопівник, передбачає свідоме й активне ставлення студентів до своїх обов'язків, заперечення догматизму пасивно-споглядальної ролі студентів у навчанні. Суть згаданого

підходу, продовжує дослідник, полягає в тому, що позитивний результат будь-якої діяльності зумовлений активністю самої людини, передбачає також широке використання в навчанні проблемних методів, залучення всіх психічних процесів, котрі сприяють активізації студентів [6].

Діяльнісний підхід центрується на основній для нього категорії «діяльність», котру розуміють як основу, засіб і вирішальну умову розвитку особистості, як форму активної цілеспрямованої взаємодії людини з довколишнім світом: «Діяльність – це специфічний для людини спосіб ставлення до зовнішнього світу, який полягає в перетворенні і підпорядкуванні його меті людини» [3, 66]. Суб'єктом діяльності є особистість, яка сама формується в діяльності з іншими людьми й визначає характер цієї діяльності. Підкреслюючи провідну роль діяльності в житті людини, М.Каган писав, що її буттям якраз і є діяльність, бо «саме в ній поєднуються воедино природне, соціальне й культурне – три іпостасі людини як унікальної істоти» [2, 106]. Отже, з одного боку, характер діяльності значною мірою визначає особистісне зростання людини, а з іншого – особистість виступає суб'єктом діяльності. Тому діяльнісний підхід, який реалізується у контексті життєдіяльності конкретного студента і який враховує його життєві плани, ціннісні орієнтації та інші параметри суб'єктивного світу, тісно пов'язаний із особистісним підходом і за своєю суттю є особистісно-діяльнісним.

Однією з форм людської діяльності є спілкування (комунікативна діяльність) – сукупність зв'язків і взаємодій індивідів, груп, спільнот, під час яких відбувається обмін інформацією, досвідом, уміньми, навичками й результатами діяльності [8, с. 8]. Реалізація комунікативної діяльності можлива на трьох рівнях: міжособистісному (спілкування однієї людини з іншою), особистісно-груповому (спілкування з групою, колективом) та особистісно-масовому (спілкування з масою). У єдності цих трьох рівнів і розглядається комунікативна діяльність особистості. Усі рівні комунікативної взаємодії мають єдину організаційно-методологічну основу, а саме – особистісно-діялісну. Такий підхід передбачає існування двох суб'єктів спілкування, взаємодія яких реалізується через діяльність і в процесі діяльності.

Діяльнісний підхід є важливим базовим орієнтиром у формуванні комунікативної компетентності студентів і розглядається як навчання різними способами комунікативної діяльності, адекватним поставленим комунікативним цілям. Відповідно до цього підходу, комунікативна компетентність студентів проявляється в мотивованій і цілеспрямованій комунікативній діяльності [7, с. 24].

Метою підходу є переведення студента в позицію суб'єкта пізнання, праці й спілкування, що можна зробити за умови: а) безперервного систематизованого чергування різних видів діяльності усіх суб'єктів, а також їхньої продуктивної взаємодії; б) максимально повного розкриття комунікативного потенціалу студентів з його подальшим активним використанням у фаховій діяльності. У нашому дослідженні метою застосування діялісного підходу є вивчення комунікативної компетентності як виду діяльності, що дозволяє розкрити її сутність, зміст, структуру. Підхід дає теоретико-методологічну основу для побудови системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.

Основні положення діялісного підходу уможливають застосування його як методологічного інструментарію дослідження і об'єднують наступне:

1) основним видом людської діяльності є труд, праця: «Фундаментальним і визначальним видом діяльності є праця... – процес, у якому людина власною діяльністю опосередковує, регулює й контролює обмін речовин між собою і природою, цілеспрямовано чинить дію на предмети природи й перетворює їх» [3, 67, 329]. Із працею генетично пов'язані інші види людської діяльності (гра, навчання). Комунікативна діяльність є частиною будь-якого виду діяльності, відповідно якщо розглядати її як професійну функцію спеціаліста з документознавства та інформаційної діяльності, то це дозволить виокремити комунікативну діяльність підвидом трудової діяльності;

2) центральним системоутворювальним компонентом діяльності є її мета. У комунікативній діяльності, як активності, спрямованій на підвищення якості праці, важливим є цільовий компонент, значення якого полягає у визначенні майбутнім фахівцем із документознавства та інформаційної діяльності шляхів свого становлення як спеціаліста, тенденцій професійного розвитку, самореалізації. У педагогічній системі формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця із документознавства та інформаційної діяльності метою роботи викладача є створення необхідних умов, котрі б забезпечили ефективне формування комунікативної компетентності студента відповідно до його особистої освітньої траєкторії;

3) розрізняють макроструктуру та мікроструктуру діяльності.

Макроструктура діяльності, за дослідженнями різних науковців, передбачає наявність таких складників: мотив, мета, процес, результат (О.Леонт'єв); мотив, мета, засоби, соціальна ситуація, результат, оцінка (С.Рубінштейн); потреби, мотив, задача, способи дії (В.Давидов); мотив, мета, програмна інформаційна основа, прийняття рішень, професійно виражені якості (В. Шадриков).

Комунікативна діяльність як «спільна діяльність учасників комунікації (комунікантів), у процесі якої

вони виробляють спільні (до певної межі) погляди на речі та дії з ними» [5, с. 12] є формою людської активності, має обґрунтовану задану мету, перетворює об'єктивну дійсність, реалізується за допомогою певних методів із залученням засобів, вимагає творчого підходу, має безперервний характер.

Мікроструктура комунікативної діяльності об'єднує наступні складники: а) діяльність – комунікативну взаємодію; б) дії – комунікативні орієнтації, комунікативний діагноз, комунікативне проектування, верифікація, коригування; в) операції – актуалізація і залучення досвіду студентів в освітній процес; залучення до освітнього процесу проблем, пов'язаних із людиною та її діяльністю; акцентування уваги студентів на цінності спільного досвіду; побудова освітнього процесу з урахуванням індивідуальних способів відпрацювання навчальної інформації (словесного, знаково-символічного, графічного тощо); створення умов для рефлексії студентами своєї діяльності, свого емоційного стану і взаємодії з викладачем; створення умов, які забезпечать усвідомлення студентами особистої соціальної і практичної значущості комунікативної компетентності.

Складниками макроструктури комунікативної компетентності як діяльності є мета, її декомпозиція на завдання, процес формування комунікативної компетентності, що поєднує дії, спрямовані на досягнення результату, який відповідає меті;

4) аспектом діяльнісного підходу є взаємозв'язок усіх компонентів діяльності з рефлексією.

Рефлексія (від лат. reflexio – відображення) – це не просто: «1. Осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального й індивідуального способу існування; самоаналіз; 2. Один із механізмів людського взаєморозуміння як здатність уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити, "програвати" за неї ту чи іншу ситуацію» [1, с. 39], але й з'ясування того, як суспільне оточення розуміє й сприймає людину, що рефлексує, її особистісні особливості, емоційні реакції, когнітивні уявлення. Відповідно, людина вивчає не тільки свої думки і вчинки, але й те, як інші сприймають її мислення, стосунки і дії у відповідних ситуаціях.

Людина не може успішно розвиватися, якщо не усвідомлює, не переживає події, що відбуваються, свої досягнення чи невдачі, не проектує своєї діяльності. Завдяки процесу рефлексії суб'єкт має можливість змінювати діяльність – удосконалювати зміст і форму її реалізації. Якраз рефлексія є основою самоспонування особистості до розвитку, і в результаті самоаналізу, самокорекції, самоуправління можливе формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності;

5) віднаходження сенсу свого буття, усвідомлення значення своїх дій і вчинків, їх емоційне сприйняття становлять суть смислоутворювальної діяльності.

Поняття «смислоутворювальної діяльності» є специфічним для діяльнісного підходу визначенням навчання й виховання як процесу смислоутворення, самовизначення у світі діяльностей. Названий вид діяльності високомотивований, він має самостійну мету – самовизначення в світі різновидів професійної діяльності. Власне самовизначення в професійній діяльності сприяє проектуванню індивідуальної траєкторії комунікативного розвитку студентів. Таким чином, у процесі підготовки студентів до професійної діяльності зазначений підхід може бути реалізований як теоретико-методологічний принцип, оскільки сприяє розкриттю сутності комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, її структури.

У діяльнісній парадигмі процес професійної освіти передбачає формування умінь і навичок, перелік яких розроблено в професійній педагогіці. Уміння й навички формуються й розвиваються у вправах. Відповідно, підготовка до комунікативної діяльності також може бути представлена в уміннях і навичках, вироблених за допомогою вправ. Таким чином, якщо ми розробляємо вправи для формування комунікативної діяльності, то застосовуємо діяльнісний підхід як методологічну умову формування комунікативної компетентності.

Застосування діяльнісного підходу до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності дає можливість: 1) розглянути структурні компоненти комунікативної компетентності як діяльності і тим самим з'ясувати природу їхньої взаємодії; 2) вивчити специфічні особливості діяльності усіх суб'єктів педагогічного процесу через проекцію основних загальних концептуальних положень теорії діяльності на педагогічну область; 3) визнати важливим фактором розвитку особистості студента відповідним чином дібрану діяльність; 4) побудувати педагогічну систему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності відповідно до компонентів діяльності.

Отже, ефективність комунікативної діяльності майбутніх спеціалістів можлива за умови організації освітнього процесу, орієнтованого на формування й розвиток комунікативної компетентності студента. Діяльнісний підхід як методологічний напрям дослідження передбачає опис, пояснення й проектування різних предметів, що підлягають науковому розгляду, з позиції категорії діяльності. Зазначений підхід уможливило: розкриття змісту педагогічної системи формування комунікативної компетентності

майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, визначення системи принципів і умов для забезпечення ефективного функціонування всієї педагогічної системи. Діяльнісний підхід може бути використаний як методологічний інструмент (дає уявлення про педагогічну систему, технологію формування комунікативної компетентності), як теоретико-методологічний принцип (сприяє розкриттю сутності комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, її структури), як методологічна умова (забезпечує орієнтувальну основу дій з формування компонентів комунікативної компетентності у процесі комунікативної діяльності).

У контексті вивчення комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в подальших дослідженнях необхідно детально проаналізувати шляхи реалізації гуманістичного, синергетичного, праксеологічного, системного, філософсько-культурологічного, особистісно-орієнтованого та інших методологічних підходів.

Література

1. Базилевич Н. Г. Словник термінології з педагогічної майстерності / Н. Г. Базилевич, В. І. Бобрицька, С. О. Гладкий Т. Г. Дмитренко та ін. – Полтава : «Полтава», 1995 – 64 с.
2. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание: Избранные статьи / М. С. Каган – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1991. – 384 с.
3. Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – М. : Политиздат, 1979. – 413 с.
4. Курлянд З. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
5. Семенюк О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.
6. Сопівник Р. В. Зміна підходів до навчання та виховання студентської молоді у вітчизняних вищих навчальних закладах України (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) / Р. В. Сопівник // Історичні записки : збірник наукових праць. – Луганськ, 2003. – 300 с. – Режим доступу до журн. : <http://www.info-librari.com.ua/books-text-10409.html> .
7. Темербекова А. А. Методологические подходы к понятию «самообразовательная компетентность» в педагогической теории / А. А. Темербекова, Л. А. Алькова // Освіта та розвиток обдарованої особистості, 2014. – № 6. – С. 22–26.
8. Хміль Ф. І. Ділове спілкування : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Ф. І. Хміль. – К. : Академвидав, 2004. – 280 с.